

האם אב שגויס למלחמה יכול לקיים את מצות סיפור יציאת מצרים לבן ע"י מכתב?

הקדמה
מעלת סיפור יציאת מצרים
סברות לומר שלא יועיל מכתב ששולח האב בערב פסח
סברות לומר שיועיל מכתב ששולח האב בערב פסח
פתרונות
סיכום

הקדמה

האם אפשר לקיים את מצות "והגדת לבנך" ע"י מכתב שיכתוב האב לבנו לפני פסח, כשאינו יכול לספר לבן את ניסי יציאת מצרים בליל הסדר עצמו?
שאלה זו מצויה במקרים שהאב אינו בביתו בליל הסדר, כגון בבני זוג גרושים שהבן אצל האם, או כשהאב משרת במילואים בפסח או מצוי במלחמה, או כשהאב בחו"ל ושולח לבנו לפני פסח בדוא"ל סיפורים הנוגעים ליציאת מצרים כדי שהוא יקרא בהם בליל הסדר.

מעלת סיפור יציאת מצרים

ישנה חובה לספר לבן את נוסח ההגדה, לשם העברת מסר האמונה מדור לדור. וכך כתב המאירי בחיבור התשובה (מאמר א פרק יב):

מצוה עשה לספר ביציאת מצרים בליל ט"ו בניסן שנאמר 'והגדת לבנך ביום ההוא', ולקיים מצוה זו אנו קוראים נוסח ההגדה. והרי זו מצוה קלה, אלא שהיוצא ממצוה זו היא לקבוע בלבבות דעת אמיתי, והוא האמנת הנפלאות ושינוי הטבע ברצונו יתברך. נמצא שעניין זה הוא פרי מצות הסיפור, והוא הוא עיקר מצות הסיפור ותכלית הכוונה בו.

וכך כתב הרמב"ן בסוף פרשת בא (שמות יג, טז):

והכל להיות לנו בכל הדורות עדות במופתים שלא ישתכחו, ולא יהיה פתחון פה לכופר להכחיש אמונת האלהים וכו' שהוציאנו מאותו עבדות לחירות וכבוד גדול, לזכות אבותיהם החפצים ביראת שמו.

עניין סיפור יציאת מצרים של האב לבנו הוא עניין נעלה ורם. ברם, היה ניתן לומר שאת כל מעלות המצוה ניתן לקיים אף בדרך של מכתב או משלוח הודעה בדוא"ל לבנו טרם הפסח, שיקרא בהם הבן בליל הסדר, ויפיק את אותה תועלת.

סברות לומר שלא יועיל מכתב ששולח האב בערב פסח

אולם יש מקום לומר שאין דין מכתב שנשלח לבן לפני פסח כדין סיפור ענייני ההגדה בליל פסח.

א. סיפור יציאת מצרים יש לספר בתחילת הלילה, מול המצה והמרור

על פניו יש לספר לבן על יציאת מצרים דווקא בליל הסדר, בשעה שמצה ומרור מונחים לפניו, כדי שלבו של הבן - ששואל שאלות ותמיהות על מה שרואה בסדר ("מה נשתנה") - פתוח אז לשמוע את הסיפור של יציאת מצרים. ברם, יתכן ואף סיפור בכתב (שקורא ממנו הבן בליל הסדר) נחשב סיפור לעניין זה.

וראו מש"כ הרמב"ם בספר המצוות (עשה קנז):

היא שצונו לספר ביציאת מצרים בליל ט"ו בניסן בתחילת הלילה כפי צחות לשון המספר. וכל מה שיוסיף במאמר ויאריך הדברים בהגדלת מה שעשה לנו ה' ומה שעשו עמנו המצרים מעוול וחמס, ואיך לקח ה' נקמתנו מהם, ובהודות לו יתברך על מה שגמלנו מחסדיו, יהיה יותר טוב, כמו שאמרו 'כל המאריך לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח'. והכתוב שבא על הציווי הזה הוא אומרו יתברך 'והגדת לבנך ביום ההוא' וכו'. ובא הפירוש, 'והגדת לבנך' יכול מראש חודש, תלמוד לומר 'ביום ההוא'. אי 'ביום ההוא' יכול מבעוד יום, תלמוד לומר 'בעבור זה', 'בעבור זה' לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך.

הרי שהזמן המתאים לספר לבן את סיפור יציאת מצרים הוא "בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך", והסברא לכך הובאה לעיל. האם ניתן לקיים זאת אף במכתב שישלח לבנו טרם הפסח ויקרא בו הבן בתחילת הלילה?

בנימוקי פסק דין שניתן בביה"ד הגדול כתב הגאון רבי שלמה שפירא שליט"א (תיק 1161709/2 אות כז):

והנה בדברי החינוך מצאנו חידוש גדול שמצוה זו היא גם על נשים, שכתב שנוהגת בנקבות, ואם כן גם האם מחויבת במצוה זו. ונראה שגם דעת הרמב"ם היא כדעת החינוך וכו'. ולכאורה היא מצוות עשה שהזמן גרמא שנשים פטורות ממנה, ומדוע במצוה זו נשים חייבות, ומאי שנא משאר מצוות עשה שהזמן גרמן שנשים פטורות מהן?

וכך הוא מיישב שם את שיטת החינוך והרמב"ם:

ונראה ליישב את דברי הרמב"ם, דאיהו סבירא ליה שהמצוה לספר בניסי יציאת מצרים בליל ט"ו אינה מצוות עשה שהזמן גרמא, מפני שמצוה זו לא

קבעה לה התורה זמן, אלא אמרה התורה 'בעבור זה - בזמן שמצה ומרור מונחים לפניך', ותלוי בהנחתם, ובפרט לראשונים דבעינן מצה מונחת לעיכובא. ואף שלמצות אכילת מצה קבעה התורה זמן, מצות הסיפור אינה תלויה ישירות בזמן אלא בהנחת מצה לפניו. ושוב לא הויא זמן גרמא, אלא הנחת מצה ומרור 'לפניך' היא המחייבת, וכיוון שתלויה בה לא הוי בכלל 'מצוות עשה שהזמן גרמא' ונשים חייבות וכו'.

הרי לשיטתו החיוב אינו תלוי בזמן, אלא במצב - "בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך". לכן לא ניתן לקיים מצוה זו בערב פסח במכתב או במייל, שהרי אז אין מצה ומרור "לפניך". קשה להניח שקריאת המכתב ע"י הבן בעת ש"מצה ומרור לפניך" תועיל לשם קיום מצות הסיפור של המספר.

ב. סיפור יציאת מצרים - באמירת "פסח, מצה ומרור"

בנוסף, יש מי שחידש שעיקר סיפור יציאת מצרים הינו באמירת המילים "פסח, מצה ומרור", וזה יכול להיעשות רק בפסח עצמו ולא קודם לכן. וכך כתב בספר שיבולי הלקט (סדר פסח, סימן ריח):

ושאילת 'מה נשתנה' סדורה על יסוד הפסוק 'והגדת לבנך' וגו' ו'בעבור זה', כמו שמפורש 'בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך' וכו'. ותשובת השאלות האחרות בסוף הגדה 'רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, פסח, מצה ומרורים' וכו', פירוש, עתה חוזר על תשובת 'מה נשתנה' כמו שפירשתי למעלה. ועל אלו שלושה דברים מצות ההגדה מיוסדת, לומר 'בעבור זה, בזמן שמונחים לפניך'.

וכן כתב הרשב"ץ בביאורו להגדה:

רבן גמליאל היה אומר כל מי שלא אמר שלושה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, ואלו הן: פסח, מצה ומרור, זאת המשנה היא בפרק ערבי פסחים. והיה אומר רבן גמליאל כי בכל סידור ההגדה הוא לומר שלושה דברים אלו, ואם לא אמרם לא יצא ידי חובת 'והגדת'.

הרי שלשיטתם אמירת "פסח, מצה ומרור" בליל הסדר הינה חלק ממצות "והגדת לבנך", כך שלא ניתן לצאת ידי חובת "והגדת" ע"י מכתב בערב פסח.

ומובא ברמב"ם (הלכות חמץ ומצה, פרק ז הלכה א):

מצות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל ט"ו בניסן שנאמר 'זכור' וגו', ומניין שבליל ט"ו, ת"ל 'והגדת לבנך' וגו'.

כך שזמן "והגדת לבנך" הוא בליל ט"ו בניסן, ולא קודם לכן. ועוד כתב שם הרמב"ם (הלכה ה):

כל מי שלא אמר שלושה דברים אלו בליל חמישה עשר לא יצא ידי חובתו, ואלו הן פסח מצה ומרור.

ומסיים הרמב"ם: "ודברים האלו כולן נקראין הגדה". הרי שאף לשיטתו כדי לצאת ידי חובת "והגדת" יש לומר שלושה דברים אלו, והרי הם נאמרים רק בליל הסדר עצמו.

ובשו"ת בנין ציון (סימן ל) כתב שאמירת 'פסח, מצה ומרור' היא דין בסיפור יציאת מצרים:

ולכן לולא דברי הראשונים היה נראה לעניות דעתי שמה שאמר רבן גמליאל 'לא יצא ידי חובתו' לא לענין אכילת פסח מצה ומרור קאמר, אלא לענין מצות ספור יציאת מצרים. דכבר הקשו הפוסקים מה ענין מצות עשה של סיפור יציאת מצרים בליל פסח, כיון דבכל לילה חיוב להזכיר יציאת מצרים כדרשת בן זומא דפסקין כוותיה, ותירצו דבכל לילה די בזכירה לחוד, אבל בליל פסח צריך להרבות לספר. והנה למעלה אין לזה שיעור, ולכן אמרו רבותינו ז"ל 'כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח', אבל הרי צריך שיעור למטה, כמה יספר ויהיה יוצא ידי חובת מצות סיפור יציאת מצרים. ונראה לעניות דעתי דלזה בא רבן גמליאל ומפרש שני דברים, האחד, שהמועט להיות יוצא הוא לפרש טעמי פסח, מצה ומרור, כדדרשינן מ'והגדת לבנך' וגו' וכו', ולכן נסמכו דברי רבן גמליאל במתניתין אחר 'מתחיל בגנות ומסיים בשבח' וכו' להודיענו שגם זה מדבר מענין מצות הגדה.

ונראה שלשיטתו לא ניתן לקיים "והגדת" בלי לומר "פסח, מצה ומרור", וזאת הרי נאמר רק בליל הסדר ולא קודם לכך.

ברם, נראה שדבר זה לא מוסכם על כל המפרשים. כתב הר"ן (על הרי"ף סוכה יב, ב מדפי הרי"ף):

כדתנן בפרק ערבי פסחים כל מי שלא אמר שלושה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, כלומר שלא קיים מצוותו כראוי.

דהיינו שמי שלא אמר זאת לא קיים מצוות פסח, מצה ומרור, כראוי, אך אין זה דין במצות "והגדת לבנך".

הרי שהשאלה היא האם את מצות "והגדת לבנך" מקיימים באמירת "פסח, מצה ומרור" דווקא, ואז לא ניתן לקיים אותה במכתב טרם פסח.

ג. מצות "והגדת לבנך" - רק בדרך מענה לבן

בנוסף, הגריי"פ פערלא כתב בביאורו על ספר המצוות לרס"ג (מצוה לג) שעיקר המצוה מהתורה להגיד לבנו הוא רק בדרך של מתן מענה לשאלת הבן:

אלא ודאי עיקר המצוה דאורייתא אינו אלא להשיב על שאלת הבן בלבד וכו', ומדאורייתא ליכא מצוה אלא בשעת אכילת מצה ומרור כשישאל הבן טעם אכילתו יותר מבכל השנה וכו', ומבואר דסבירא ליה דמאי דאמרין בפרק ערבי פסחים 'חכם בנו שואלו וכו' ואם לאו הוא שואל את עצמו עיין שם - מדרבנן בעלמא הוא, אבל מדאורייתא ודאי ליכא חיובא אלא להשיב על שאלת הבן. וכן מאי דתנן התם 'אם אין דעת בבן אביו מלמדו' וכו', אין זה אלא מדרבנן. וכן מה שאמרו במכילתא ובירושלמי ובסדר ההגדה 'כנגד ארבעה בנים דיברה תורה וכו' שאינו יודע לשאול את פתח לו שנאמר והגדת לבנך' וגו', אין זה אלא אסמכתא בעלמא ומדרבנן. וכן מה שהביא הרמב"ם בספר המצוות עיין קנ"ז מהמכילתא דתניא 'מכלל שנאמר כי ישאלך בנך יכול אם ישאלך בנך אתה מגיד לו כו' תלמוד לומר והגדת לבנך אף על פי שאינו שואלך' עיין שם. צריך לומר להרא"ש ז"ל דגם זה אסמכתא בעלמא היא ומדרבנן, אבל מדאורייתא אין לנו אלא קרא כדכתיב 'כי ישאלך בנך' וגו' וכו'. אלא ודאי עיקר המצוה דאורייתא אינו אלא להשיב על שאלת הבן בלבד, אלא דמדרבנן איכא חיובא לספר יציאת מצרים גם כדליכא שאלה, אבל מכל מקום כעין דאורייתא הוא דתיקנו שיהא הסיפור דוקא על ידי שאלה ותשובה.

כך שהאב אינו יוצא ידי חובת עיקר המצוה מהתורה במכתב שרשם לבן לפני פסח, אם זה לא גרר מענה לשאלת הבן בליל הסדר.

ד. חיוב אמירת ההגדה לבן - אמירה בפה

ראשית, לשון התורה "והגדת לבנך" רומזת שיש להגיד זאת בפה, שהרי זו המשמעות הפשוטה של המילה "והגדת".

בנוסף, מובא ברמב"ם (הלכות חמץ ומצה פרק ז הלכה א):

מצות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמישה עשר בניסן, שנאמר 'זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים', כמו שנאמר 'זכור את יום השבת'.

ונראה מדבריו שהמצוה היא לספר בפה את הניסים שאירעו לנו במצרים, שהרי הוא לומד מהמילה "זכור" שיש לזכור את הדברים בפה בליל ט"ו בניסן ולספר את הניסים שעשה ה' לנו כמו שיש לזכור את השבת בקידוש. כך שלשיטתו לא יועיל הסיפור בכתב.

ויש עוד מגדולי הפוסקים שסברו שמצות "והגדת" היא רק אמירה בפה. וכ"כ בשו"ת חתם סופר (חלק א אורח חיים סימן טו):

אבל הדבר אינו כמו שחשב הרב ז"ל, אלא מצות עשה דליל פסח הוא מ'והגדת לבנך', ובעי בוודאי הגדה בפה, עיין גיטין עא ע"א תוספות ד"ה והא, ועל כל פנים מחשבה וזיכרון בעלמא לא מהני, משום הכי סומא אינו יכול להוציא בדאורייתא וכו'. ועיין במנין המצות להרמב"ם שבראש היד החזקה ושבספר שרשים שלא הביא רק לשון הקרא 'והגדת לבנך', ובריש פרק ז' מחמץ ומצה צירף לזה גם פסוק 'זכור את היום', עיין שם. ועל כל פנים ביום ההוא בעי אמירה בפה בלי ספק, ולכן צריך שיוציאו מי שהוא חייב. ומה שכתב פרי חדש דבפרק לולב הגזול אמרינן שומע כעונה אשתומא קאמר [=דבר תימה], מה בכך, הא על כל פנים צריך שישמע מבר חיובא.

כך שלשיטתו, החובה היא לספר לבן דווקא בפה, וזאת לא יוכל לעשות במכתב בערב פסח.

ה. חלק מחובת הסיפור - לבחון שהבן אכן מבין

בנוסף, חובת "והגדת" אינה רק הסיפור גרידא, אלא יש צורך לעקוב אחר הבן שאכן יבין היטב את הדברים. וכך כתב בעל ההפלאה בספרו פנים יפות (שמות פרק יג פסוק ח):

ויש לפרש הא דאמר 'וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח', מפני שאמרו (ברכות יב, ב) 'ימי חייך' הימים, 'כל ימי חייך' לרבות הלילות של כל השנה, אם כן מה עניין מצות סיפור יציאת מצרים בלילה זה מכל הלילות? על כרחך שכוונת מצוה זו להרבות בסיפור הריבוי. ויש לפרש עוד מה שאמר 'לאמור בעבור זה עשה ה' לי' וגו' כי 'לאמור' בכל מקום עניינו להבין הדבר בלבד וכו', כי הדבר שאדם מבין בלבד נוח לו יותר וכו', וכן כל מקום שנאמר 'דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם' הוא עניין זה שידבר אליהם ויבינם שורש הדבר היטב וכו', וכן הוא עניינו כאן, שאינו די בהגדת הדברים, אלא שיבינם היטב הנפלאות הגדולות שעשה לנו. והוא עניין מה שאמר הכתוב 'למען תספר באזני בנך', שהעניין להכניס הדברים באוזניו היטב.

ונראה שבמסירת דברים בכתב לא יוכל לצאת ידי חובת "להכניס הדברים באוזניו היטב", ולשם כך נזקקים אנו לסיפור בליל הסדר בפועל, תוך כדי בחינת הבנת הבן את מה שמספרים לו, ותוספת ביאור לבן כשיש צורך בכך.

כך שבהתאם לכל האמור נראה שיש לספר לבן את ענייני יציאת מצרים דווקא בליל הסדר, ולא ניתן לצאת ידי חובת "והגדת לבנך" במכתב או דוא"ל שהוא שולח לבן טרם חג פסח.

סברות לומר שיועיל מכתב ששולח האב בערב פסח

א. יש שסברו שחובת הסיפור לבן אינה דווקא בפה

הרא"ש (שו"ת כלל כד סימן ב) סבר שאין חובה לספר את סיפור יציאת מצרים בפה:

וששאלת למה אין מברכין על סיפור ההגדה. הרבה דברים ציווה הקדוש ברוך הוא לעשות זכר ליציאת מצרים ואין אנו מברכין עליהן, כגון הפרשת בכורות וכל המועדים, שאין צריך להזכיר בהפרשת בכורות שאנו עושין אותו זכר ליציאת מצרים, אלא שציווה הקדוש ברוך הוא לעשות המעשה ומתוך כך אנו זוכרין יציאת מצרים. ולא דוקא הגדה בפה, אלא אם ישאל מפרשין לו.

כן שעל האב לעשות מעשה של הזכרה, והבן ישאל, ואז נשיב לו. לפי זה לכאורה ניתן לעשות את אותו מעשה אף במכתב שהאב שולח לבן טרם הפסח שיעורר את הבן שיקרא את המכתב בליל הסדר לשאול, ואף אם לא מספר לו בפיו.

ב. אפשרות קיום מצוות "והגדת" ע"י שליח

בנוסף, ידוע שמצוות "והגדת" ניתן לקיים אף ע"י שליח, שהרי במקרים רבים הבן (רווק או נשוי) אינו אוכל אצל אביו בליל הסדר. וכתב בשו"ת בצל החכמה (חלק ו סימן סז):

והנראה לעניות דעתי בסייעתא דשמיא ליישב מנהגן של ישראל, דמבואר בפרי מגדים (פתיחה כוללת חלק ג אות כח) וזו לשונו 'הנה במצוות אחד מוציא חברו כדאיתא בראש השנה סוף פרקים ג' וד' הוא מטעם שליחות וכו', וכל היכא דשליח לאו בר חיובא הוא לא שייכא ביה תורת שליחות, כמו אשה במצות עשה שהזמן גרמא, ובן כרך ב"ד וכו', וכל המצוות אף על פי שיצא מוציא הוא דהוה כמחויב בדבר מטעם ערבות, ומכל מקום העיקר שאחד מוציא חברו מטעם שליחות הוא, וכאמור.

כך שהאב יכול לקיים את המצוה ע"י שליחות.

אף הגר"מ שטרנבוך (תשובות והנהגות כרך ב סימן רלו) כתב כך:

ומיהו אפשר שלמצות האב 'והגדת לבנך' מועיל שליחות, ולא נקרא מצוה שבגופו, ואז אתי שפיר שמכבדים הסבא שיגיד ויספר והוא שלוחם של ההורים, וכל שכן שבו יש חכמה וזקנה ועדיף טפי, ודומה לשחיטת פסח ולמילה שמועיל שליחות, שהעיקר שהפסח נשחט, או במילה שהבן נימול, גם כאן העיקר שהבן ישמע הסיפור, ואינו הלכה שהאב בגופו יספר.

ועוד כתב שם (תשובות והנהגות, כרך ד סימן קב):

ובעיקר מצות סיפור יציאת מצרים יש לתמוה על המנהג שבנים נשואים מתארחים בליל הסדר אצל ההורים או אצל החותן ביחד עם בניהם הם, ונמצא שהסבא מנהל את הסדר והם שותקים רוב הזמן, ולכאורה מבטלין המצות עשה דאורייתא שאב יספר לבנו, והדבר תימה רבתי. והיה אפשר לומר דהרי מצינו במצות מילה ותלמוד תורה דהאב מצווה על בנו ויכול לשכור אחר למולו וללמד את בנו ויוצא בכך גם לכתחילה, והכא נמי במצות סיפור יציאת מצרים, שעיקרה שהבן ישמע וידע עניין יציאת מצרים, הרי הסבא הוא שליח של האב, שהרי למטרה זו הגיע אליו לחג וכו', ואף שמצוה בו יותר מבשלווחו, כבר כתבו האחרונים דהיינו דוקא באופן שעל ידי השליחות נראה כולזול בהמצוה, אבל דרך כיבוד מותר, עיין פלתי (יורה דעה סי' כח) במצות כיסוי, דאף שמוטלת על השוחט יכול לכבד אחר. והכא נמי כשמכבד אביו או חותנו והם שלוחיו, אין בזה זלזול להמצוה.

כך שהאב יכול לקיים את המצוה לספר ביציאת מצרים לבנו אף אם אינו מספר בעצמו אלא מישוהו אחר מספר לבנו. ברם, ודאי שלא יוכל האב לקיים את מצות הסיפור דרך שליחות באמצעות מכתב או דוא"ל ששולח לבנו אף אם ישלח לבן או לשליח את הסיפור בכתב טרם הפסת, אם כי הוא יכול למנות שליח שיספר לבנו בפסח את סיפור יציאת מצרים.

ג. האב לא חייב לספר לבן דווקא בליל הסדר

כתב הגאון רבי שלמה שפירא שליט"א (פסק דין ונימוקים, תיק בית הדין הגדול מספר 1161709/2):

ומעתה יש לפרש שדעת הראשונים מוני המצוות, דפליגי על הרמב"ם ולא מנו מצוה זו, שאין מצווה מיוחדת להזכיר ניסי יציאת מצרים בלילה זה, שהרי אין אנו יכולים ללמוד מהפסוק 'זכור את היום', שהוא מקורו של הרמב"ם, שפסוק זה נצרך ללמד על הזכרת יציאת מצרים בקריאת שמע של יום. ולהכי לא מנאוה במניין המצוות... ואכתי יש לעיין מדוע לא ילפי מוני המצוות הללו שיש מצוה לספר בניסים בכלל, או על כל פנים לבנים, מדכתבה התורה 'והגדת לבנך', וכמו שכתבו החינוך הסמ"ק ושאר הראשונים כמקור למצוה זו. ונראה לומר דאינהו לא סבירא להו שיש מצוה מיוחדת ללילה זה, אלא סברי שזו מצוה כללית וחובה של אב להעביר את המסורת לבניו, וכמו שהבאנו לעיל מלשון הפסוק (שמות י, ב) 'ולמען תספר באזני בנך וכן בנך וגו' וידעתם כי אני ה'", שריבוי המופתים במצרים היה כדי שהאבות יעבירו את המסורת לבניהם, והתם לא נאמר בלשון ציווי. העברת המסורת אינה דווקא בלילה זה, וארבעת הבנים הם סוגי הבנים שיש להעביר להם את המסורת בדרכים

שוונות, לכל אחד יש להעביר על פי מה שהוא, ו'חנוך לנער על פי דרכו'. ולהכי כתיב 'והגדת לבנך ביום ההוא', שהיום ההוא הוא הזדמנות להעברת המסורת, אך אין זו בהכרח מצות עשה, ולכן לא מנו זאת למצווה.

כך שלשיטת הראשונים מוני המצוות האלו נראה שלא תהיה מניעה מלקיים את מצות "והגדת" בליל הסדר אף בכתב, שהרי עיקר מצוות "והגדת" אינה מתקיימת בהכרח רק בליל הסדר.

ד. האב לא חייב לספר בעצמו לבן

ועוד הוסיף וכתב הגר"ש שפירא שליט"א שם:

ועל כורחך כל ששומע ועונה כדרך סיפור יצא ידי חובתו, ואי לא נימא הכי, לא ראוי שיעשו ליל הסדר במשפחה מורחבת או עם חברים אלא שכל משפחה גרעינית תעשה בעצמה, ולא עוד אלא שבמשפחה שחלק מילדיה כבר מחויבים במצוות נימא שכל אחד יעשה את הסדר בעצמו. ודאי שאין הדברים כך, שהרי שנינו (פסחים קח) שבן אצל אביו צריך הסבה ותלמיד אצל רבו אינו צריך, וכך נפסק בשולחן ערוך (סימן תעב סעיף ה), ועל כורחך שעושים כמה בני חיובא יחד, ולא ראינו ולא שמענו שיימנעו מלעשות זה עם זה. ולא עוד אלא שעיקר מצות הפסח שיימנו עליו ויעשו בחבורה אחת, ובקרא כתיב 'למשפחותיכם' (שמות יב, כא) וכתיב 'שה לבית אבֹת שה לבית, ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכנו הקרב אל ביתו' (שם ג-ד), משמע דבעינן רבים שיימנו על הפסח כדי שלא יבוא לידי נותר. ואף שפסח נאכל בכמה חבורות (פסחים פו, ב), לא מצאנו שיש עניין בזה כדי שכל מחויב בדבר יוכל לקיים את המצוה בעצמו (ורבי שמעון פליג גם על ההיתר לעשות כן). ועוד דקיימא לן "ברוב עם הדרת מלך" ומוטב לעשות בהמון, ואיך יקיים כל מחויב מצוה זו? ועל כורחך כל שמזכירים דרך סיפור יוצאים ידי חובה, אף אם לא כל אחד יאמר בעצמו.

ולכאורה, אם לא כל אחד חייב לספר בעצמו, יוכל האב לצאת ידי חובתו אף במכתב שכותב לבנו בערב פסח.

כך שמצאנו שישנם סברות בפוסקים מהם ניתן להסיק כי ניתן לצאת ידי חובת "והגדת לבנך" במכתב או דוא"ל שהאב שולח לבן טרם חג פסח.

פתרונות

מצאנו שיש צדדים לכאן ולכאן בשאלה האם יכול האב לצאת ידי חובת "והגדת לבנך" במכתב שכותב לבנו בערב פסח. אך חובת האב אינה סיפור יציאת מצרים לבנו

דווקא, והוא יוצא ידי חובה אף אם מספר לאחרים בלילה זה. לכן הוא יכול לשלוח לבנו מכתב עם סיפור יציאת מצרים לפני פסח, ולצאת ידי חובת מצוותו בסיפור לאחרים.

וכך כתב החינוך (מצוה כא):

לספר בעניין יציאת מצרים בליל חמישה עשר בניסן כל אחד כפי צחות לשונו, ולהלל ולשבח השם יתברך על כל הנסים שעשה לנו שם, שנאמר 'והגדת לבנך' וגו'. וכבר פירשו חכמים דמצות הגדה זו היא בליל חמישה עשר בניסן בשעת אכילת מצה, ומה שאמר הכתוב 'לבנך' דלאו דוקא בנו, אלא אפילו עם כל בריה.

וכך כתב הגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל (חזון עובדיה סי' כא):

אולם נראה לפי עניות דעתי שמכיון שאמרו חז"ל (פסחים קטז, א) 'חכם, בנו שואלו, ואם אינו חכם אשתו שואלתו, ואם לאו הוא שואל לעצמו, ואפילו תלמידי חכמים שואלים זה לזה', אלמא דמה שכתוב והגדת 'לבנך' לאו דוקא הוא, אלא למצוה מן המובחר.

ובהגדת הגר"ח קנייבסקי זצ"ל (עמודים נט-ס) כתוב שהוא נשאל פעם מדוע לא נוהרים שכל בן יאכל אצל אביו כדי לקיים את המצוה של "והגדת לבנך", והוא השיב עיקר המצווה הוא סיפור יציאת מצרים לאחרים, ודיבר הכתוב בהווה שבנו סמוך אליו, וכלשון הברייתא 'תנו רבנן, חכם, בנו שואלו, ואם אינו חכם, אשתו שואלתו'.

כך שלשיתם קל להבין שאין גריעותא בקיום המצוה אם שולח מכתב לבנו לפני פסח עם סיפור יציאת מצרים, והוא יספר את הסיפור לאדם אחר בליל הסדר אף שאינו בנו. וכבר כתבנו שניתן לצאת ידי חובת הסיפור ע"י שליח.

בנוסף (וע"פ פסק דין הגאון רבי אליעזר איגרא שליט"א, חבר בית הדין הגדול בתיק 1161709/2, נימוקי הגאון רבי שלמה שפירא שליט"א, חבר בית הדין הגדול בתיק זה, וכן מש"כ הגאון רבי אוריאל לביא שליט"א, אב"ד ב"ד ירושלים, בתיק 1102455/6), מצות "והגדת לבנך" מוטלת גם על האם, כפי העולה משו"ע או"ח סי' תעב סע' יד שהאשה חייבת בכל המצוות הנוהגות בלילה זה. וכן מפורש בספר החינוך שם שמצות "והגדת לבנך" נוהגת בין בזכרים ובין בנקבות (אמנם במנחת חינוך מסיק שנשים חייבות מדרבנן), וכן מסקנת הגר"ח פלאג' בספר חיים לראש (מגיד אות ה), וכן משמעות הפמ"ג (סימן תעב א"א ס"ק טז), וכן ביאר בספר דרך המלך על הרמב"ם (הלכות חמץ ומצה, פרק ז הלכה א). וכך הסיקו הדיונים בפסק דין של בית הדין הגדול בתיק 1161709/2 שאף האם תוכל לספר לבן את סיפור

יציאת מצרים בליל הסדר, והבן יוכל להיות אצל אמו הגרושה בליל הסדר בשל כך, וחובה מוטלת על הילדים לכבד את האם ושלא להשבית לה את שמחת החג כשהיא נותרת בודדה ללא ילדיה בליל הסדר, ומצות 'והגדת' תקוים על ידה, עיי"ש בפסקי הדין.

סיכום

מצאנו סברות וצדדים לכאן ולכאן האם יכול האב לצאת ידי חובת "והגדת לבנך" במכתב או בדוא"ל שכותב לבנו בערב פסח, כשלא יכול להיות עם בנו בליל הסדר עצמו, כגון בהורים גרושים והבן בליל הסדר אצל אמו, או כשהאב בחו"ל, או במלחמה או במילואים. הלכך יכול האב לצאת ידי חובת מצות "והגדת", אף אם אינו יכול לספר לבנו את סיפור יציאת מצרים בליל הסדר עצמו, בכך שיספר לאחרים בליל הסדר ויקיים בכך "והגדת", וידאג ששליח מטעמו יספר לבנו את סיפור יציאת מצרים בליל הסדר. ונראה שאף אם אמו של הבן תספר לבנו את סיפור יציאת מצרים בזמנו היא תצא ידי חובה בכך. וכהשלמה ותוספת יש מקום לכך שגם האב ישלח לפני הפסח דברים בכתב לבנו בענייני סיפור יציאת מצרים, ושהבן יקרא אותם בליל הסדר.

חדש!

פירושי רש"י ורשב"ם על פרק 'ערבי פסחים'

במהדורה חדשה ומתוקנת
ומורחבת בצירוף דפי הגמרא
ממהדורת 'עוז והדר'.

ניתן להזמין את הספר באתר 'מכון שלמה אומן'
או בטלפון 08-9276664

